

B İ B L İ Y O G R A F Y A

MACİT GÖKBERK, *Felsefe Tarihi: İlkçağ Felsefesi, Renaissance Felsefesi, 17. yüzyıl Felsefesi, 18. yüzyıl Aydınlanma Felsefesi, Kant ve Alman İdealizmi.*— İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları 927.— İstanbul 1961.

1 — Yurdumuzda Felsefe Tarihini Yunanlılardan yeni zamanlara kadar kavrayan eserlerin sayısı pek büyük değildir. Hele çeviri olmayıp doğrudan doğruya bir Türk yazarı tarafından kaleme alınmış olanları, yok denecek kadar azdır. Onun için, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Profesörü Dr. Macit Gökberk'in bu kere yayınlamış olduğu Felsefe Tarihi, bu bakımdan gerçek bir boşluğu doldurmaktadır. Macit Gökberk'in kitabı karşımıza iddeasızca çıkmaktadır. Yazarın, kısa Önsözünde bildirdiği gibi eser, Edebiyat Fakültesinde 15 yıldan beri verdiği dersler değerlendirerek, bir ders kitabı olmak üzere, meydana getirilmiştir.

Üstünkörü bir göz gezdirmeden bile hemen anlaşılmaktadır ki, uzun öğretim yıllarının başlattığı görgü eserin her yerinde kendini göstermektedir : Çünkü sistemli bir şekilde düzenlenmiş, öğretiler ve filozoflar, daima felsefe sorunlarının gelişmesi gözönünde bulundurulurak birbirine bağlanmış ve çok açık bir dilde açıklanıp eleştirilmiştir.

2 — Kitabın incelenmesine daha fazla girişmeden önce, dil sorunu üstünde durmak gerekir : Açık söyleyelim, Türk dilinin son yıllarda yaşadığı devrimin biz filozoflar üstünde etkisi pek az olmuştur. İstanbul'da bulunan birkaç değerli genci bir yana bırakırsak, felsefecilerimiz, dilin arıklanmasına - başka deyimle, kendine gelmesine - karşı direnmektedirler. Takındıkları bu olumsuz durumu anlamak kolay : Onlarca, yeni dil felsefe kavramlarını karşılayacak durumda olmadığı gibi, bu dilde felsefe üstüne herhangi bir ciddî metin yazılamaz; onun için bunlar eski dilde karar kılmaktadırlar.

Oysaki Türkçe -hele son onbeş yirmi yıldan beri- durmadan hızla gelişmektedir. Gençlerin pek çoğu - hemen hemen hepsi- yeni dilde yazıyor, yazmakla kalmayıp denediği yeni formlarla bu gelişmede pay-alıyor. Bu gidişle felsefeci, direncine devam ederse, bir kuşak sonra kimsenin anlıyamadığı bir dil konuşacak ve yazacak, zaten pek az yaygın olan etkisi büsbütün azalacak, hiç inecektir.

Demek ki, bir bakıma problemler üstüne bir konuşma (discours) olan felsefenin dil gelişiminde aktif payı olması zorunludur.

Felsefeyi yeni dil gelişimine sürüklemesi gereken çok önemli bir neden daha var : Felsefeyi dile getirememekten korkup eski dili kullanan felsefeci, gerçekte, büyük bir yanılmaya dalmıştır; daha iyi dediği eski dil, İzmirli İsmail Hakkı'lar, Naim'lerden sonraki kuşakta, konusuna daha uygun olmak şöyle dursun, tersine, çok tutarsız, çok zavallı bir hale düşmüş ve bu elverişsizliği yüzünden birtakım karışıklıklara, aslında hiç olmıyan, sadece bizim öğretim sistemimizde görülen çift-

anlamlara yol açmıştır. Yalnız kavramlardan bir iki örnek alalım : Cause ile rai-son'un, possible ile contingent'in birbirine karışması, Leibniz'in doğru anlaşılmasına, Anschauung ile intuition'un karışması, Kant'ın doğru anlaşılmasına engel olmuştur (Bu örneklerden uzun bir liste çıkarılabilir). Demek oluyor ki problem, eski felsefe dilinde direnmek ya da bunun karşısında yenisini kullanmak değil, gerçekte var olduğu öne sürülemeyecek olan felsefe dilini, günümüzün canlı olan biricik Türk dilinin içinde *kurmaktır*.

Sonra, kavramları yeni dilden seçip onları kullanmakla iş bitmez. Asıl ödev, yeni dilde felsefeye konuşmak ve yazmaktır. Son zamanlarda birkaç felsefe yazısı okuduk. Bunlarda övülmeye değer bir iyi niyet görüyoruz. Ancak, bunların yaptıkları, sadece, eski cümle yapısında eski kavramı kaldırıp yenisini koymak olmuş. Bu davranışın yeni dilde yazmak olmadığı besbellidir.

Macit Gökberk, önsözünde, kitabın Türkçenin gelişmesine uygun yazıldığını bildiriyor. Bu doğrudur, ama bu alçak-gönüllü, sade ve kısa cümle, hakikatin gerisinde kalmaktadır. Çünkü yeni dil, kavram bakımından olsun, cümle bakımından olsun, yurdumuzda ilk defa, bu ölçüde bir konuda, bu kadar büyük bir başarı ile denenmiştir. Cümlelerin yapısı, yeni dil anlayışına uygundur; dil ap-açıktır. Problemler, derinliğini yitirmeden, sadelikle betimlenmiştir. O kadar ki kitap, yepyeni bir felsefe üslubunun ilk büyük örneklerinden sayılabilir.

Dil çok açıktır dedik. Ancak pek az yerde, kolay anlaşılammaktadır (Örneğin, sa. 27, Elea'lı Zenon'la ilgili son sözler). Bu da, gelişmekte olan bir dilde yazmanın güçlükleri gözönünde tutulursa, kolayca anlaşılır ve hoş görülür.

3 — Felsefe tarihlerinin ortak diye vasıflandırabileceğimiz bir derdi vardır : Kimi eseri, filoloji'den gelen biri kaleme almış, onun için kitabında matematik-tabiat bilimine dayanan düşünce kötü yazılmıştır. Kimi de, bunun tersi, matematikçi bir felsefecinin kaleminden çıkmış olduğundan, filoloji - tarih ile ilgili sorunlar hafif geçmiştir. Kimi idealisttir, onun için felsefe tarihi sürecini, uzun düşünce savaşlarından sonra idealizmin zaferi olarak anlatır vb...

Macit Gökberk, kitabı bu gibi kusurlardan uzak tutmayı bilmiştir. Eserde her kurama, her öğreتيye hakkını vermek için, bir sözcükle, objektif kalmak için, çok uğraşmıştır.

4 — Öğretilerle filozofların, felsefe sorunları gözönünde bulundurularak birbirine bağlandığını kısaca söylemiştik. Gerçekten felsefe, eserde Yunanistan'da doğuşundan başlayıp Hegel'e kadar giden bir düşünce ve kültür serüveni gibi betimlenmiştir. Bu arada, siyasal tarih ile kültür tarihi arasındaki paralellığe dikkati çekmekle (sa. 10, 11 dev.) sosyal ortamın bütünü içinde felsefenin aldığı yere haklı olarak işaret edilmektedir.

5 — Yunan felsefesi ile Hellenizm-Roma felsefesi, felsefe tarihlerinde klâsikleşmiş bölümlere ayrılmıştır. Bu bölümlerin konuları, bütün eserde olduğu gibi, genel olarak, çok güzel açıklanmaktadır.

Ancak, bizce, Platon'da Sophistes gibi diyaloglarda raslanan ve âdeta Aristoteles'i hazırlar gibi görünen realist görüş biraz daha derinleştirilebilir, örneğin, o sırada baş gösteren ve Aristoteles kategorilerini hatırlatan ontolojik kategoriler üzerinde biraz olsun durulabilirdi.

Aristoteles mantığı, kısa olmakla birlikte, çok derli toplu anlatılmıştır.

Epikuros ile eski Stoa okullarının, Kyrene ve Kinik okulları gibi Küçük Sokratesçilerle olan bağlantılarının belirlenmiş olması, Karneades gibi, felsefe tarihlerinin birçoğunda ihmal edilen önemli bir düşünür üstünde uzunca durulmuş olması, çok yerindedir.

Buna karşılık, mantık tarihinde büyük yeri olan, Stoa mantığının kurucusu sayılan Chrysippos üstünde yeter ölçüde durulmamış, sonra, kitabın birkaç yerinde, pek büyük etkisi bakımından, tabii olarak, sözü geçmiştir; olan Yeni-Platonculuk daha derine giden bir açıklamaya yeğdi.

6 — Ortaçağ felsefesine bir bölüm ayrılmamış, ama, önsözde belirtildiği gibi, Renaissance felsefesiyle yapılan karşılaştırmalarla bu eksik biraz olsun giderilmeye çalışılmıştır. Ancak, eksik gene de kalmaktadır; çünkü, âdeta banal bir hakikattir ki, Renaissance ile Yeniçağ düşünürlerini anlamak için çoğu zaman Ortaçağa başvurmak gerekir ki bu olaya, kitabın birçok yerinde işaret edilmektedir.

Bu arada, düşünüş üstünde etkisi pek büyük olmuş olan Protestanlığın anlaşılması bakımından çok önem taşıyan, genel olarak, Hıristiyan kültür acununun ilk kurucularından sayılan Augustinus'a daha geniş bir yer vermek gerekirdi.

Yazar Ortaçağ felsefesini kısa olsa da gene açıklamak gerektiğini pek âlâ kavramıştır; çünkü Renaissance felsefesi ile yapılan karşılaştırmanın sonuna Ortaçağ felsefesinin bir de özetini koymuştur.

7 — Renaissance'ı ele alan bölümler de, genel olarak, ancak övülebilecek niteliktedir. Ve yurdumuzda Renaissance düşünüşü üstüne bu uzunluk, bu sistemlilik, bu ciddilikle ilk duran, bu eserdir.

Ancak, Montaigne'in yeri, Humanist'ler arasından çok, Pierre Charron'un yanında, şüpheciler arasındadır.

Galilei'de ise, ilkin matematikle ifade edilmiş bir varsayımdan söz edilmekte, sonra varsayımın deneyimle kontrol edildiği bildirilmektedir. Bu, doğrudur. Yalnız, bu şekilde anlatılınca, Galilei bir türlü idealist olur. Oysa ki Galilei bir olayı ölçülebilir öğelerine ayırdıktan sonra bu öğelerle bir matematik fonksiyon kurmaktadır; işte deneyim ile kontrolü gereken varsayım bu matematik fonksiyondur, bunu da elde etmek için gene deneyim gereklidir.- Yazar, bunu da kısaca yazmış (sa. 230 aşağı ve dev.) ama ilk anlatışına ek olarak koymuş; böylece Galilei, birbirinden biraz ayrı iki parçada ayrı ayrı açıklanmış oluyor.

8 — 17. yüzyıl felsefesine giriş, çok güzel bir özetir. Descartes, pek az sayıda sayfaya sığdırılmış olmakla birlikte, pek dolgun ve sistemlidir. Bilimde Descartes ile bir çok noktalarda karşıt bir durumda bulunan, Descartes'tan çok Galilei'ye yakın olan Pascal'ın modern axiomatique'in habercisi olduğu üstünde durulmayı iyi olurdu.

Spinoza'nın sisteminde pek büyük bir önem taşıyan modus öğretisi övgüye değer bir sistemlilikle yazılmıştır. Leibniz için de aynı diyebiliriz.

Ancak, Leibniz'de Macit Gökberk -yukarıda kısaca dokunduğumuz gibi-yurdumuzda yer etmiş bir âdete uyarak, contingent'i tesadüfi- mümkün ile karşılamaktadır. Bunun önemli yanlış anlamalara yol açacağı besbellidir. Çünkü possible-

mümkün, *kendisi* çelişki taşıyamıyandır; böylece zorunlu da contingent de mümkün'ün içine girer; oysa ki, zorunlunun bir basamak aşağıda karşıtı olan contingent, *çelişmeli* çelişki teşkil etmeyendir. $2 \times 2 = 4$ de "yarın sabah güneş doğacak"da mümkündür, ama birincisi zorunlu, ikincisi contingent'tir. Felsefe terimleri arasına girmiş ve kullanılmaya başlanmış olan *olumsal*'la contingent karşılanmış olsaydı çok iyi olurdu.

Bir de, Leibniz'in, (Türkçeye çevrilmiş ve Klâsikler Serisinde, Metafizik üzerine Konuşma-Fransız Klâsikleri 162'nin arkasında çıkmış olan) *Meditationes de cognitione, veritate et ideis* başlıklı küçük yazısı, apaçık olarak Descartes'a karşı bir polemik yazısıdır. Yazının bu açıdan da ele alınması, Descartes-Leibniz bağlantıları bakımından yerinde olur.

9 — Aydınlanma felsefesi, bir giriş ile Teorik Problemler, Pratik Problemler bölümleri içinde toplanmıştır. Pek keskin bir düşünür olmamakla birlikte düşünüş ve kültür tarihinde büyük önemi olan Locke'a uzun bir bölüm ayrılmış olması, memnurlukla kaydedilmeğe değer. Çünkü bu sayede, ikinci niteliklerin subjektifliği, doğuştan düşünceler vb. gibi yeniçağın merkeze aldığı kaygılar çok iyi kavranabilmektedir.

Bütün aydınlanma felsefesi, kitabı karakterlendiren açıklık ve sistemlilikle yazılmıştır. Bu arada Leibniz'in aydınlanmacılığı üstünde biraz daha durulabilirdi. Buna karşılık, Thomasius gibi, gereği gibi değerlendirilmemekte olan, hele yurdu-muzda hemen hemen hiç bilinmeyen bir filozofa yer ayrılmış olması, çok doğrudur. Böylece Alman aydınlanmasının kavranmasında önemli bir öge belirtilmiş oluyor.

10 — Kant ve Alman İdealizmi, ayrı bir bölümün konusudur. Bütün Kant felsefesi, 30 sayfaya sığdırılmış, ama üzerinde söylenecek önemli ve varsa hepsi, heryerdeki açıklık ve toplulukla söylenmiştir. Kant'tan hemen sonra gelen, Schleiermacher, Jacobi gibi Kant'çılar arasında K. L. Reinhold'un da adının geçmesi ve etkenliği üstünde kısa da olsa bir açıklama verilmesi da övgüye değer. Öyle sanyoruz ki Reinhold'u yazılı olarak ilk anan Türk felsefecisi, Macit Gökberk'tir.

Fichte ile Schelling'in, hele sonuncusunun İdentitât felsefesinin çok iyi temellendirildiğini görüyoruz. Hegel'e ayrılan parçaya gelince, bu, derli toplu olmakla birlikte, bize kitabın başka bölümlerine yapı bakımından uygun bir "exposé" olmaktan çok, sistemli bir özet gibi gelmektedir.

11 — Kitabın sonuna konmuş olan bibliyografya, Alman dilinde yazılmış başlıca felsefe tarihi eserlerini kapsamaktadır. Bunlar arasında, biri Ernst von Aster'in, öbürü Walther Kranz'ın olmak üzere, Türkçeye çevrilmiş iki kitap da vardır. Adları geçen büyük filozofların kendi eserlerinin okunması önsözde salık verildiği gibi, çok yerde alt-notlarda belirli kaynaklara "atıf" lar vardır.

Bibliyografyada Burnet gibi, Bréhier, Rivaud... gibi İngiliz, Fransız felsefe tarihçilerinin adlarının geçmemesi dikkati çekmektedir. Yazar herhalde, eserinin ders kitabı karakterini düşünerek, daha geniş bir bibliyografya vermemeyi gerekli bulmuş olacaktır.

12 — Düşüncelerimizi toplamak istersek şöyle diyebiliriz : Prof. Dr. Macit Gökberk'in Felsefe Tarihi, iyi tasarlanmış, dikkatle plânlanmış, problemleri hemen hemen her yerde sıkı sıkıya kavrayan, üstelik yeni dil gelişimine katılmakla kalmayıp onda etken olarak pay-alan bir dilde yazılmış, başarılı bir eserdir.

Yukarıda sıralamış olduğumuz eksiklerin hiçbiri, eserin değerini azaltacak nitelikte değildir. Bu gibi eksiklerden büsbütün arıklanmış felsefe tarihi kitabı yüzünde yoktur.

Eser, bir ders kitabının taşınması gereken bütün iyi vasıfları taşımaktadır: Doğru bilgi verme, açıklık, sistemlilik. Ama eser, gerçek değerinden ötürü, öğrenimin çerçevesini aşmaktadır. Onu yalnız Üniversite öğrencilerine değil, baş-vurma kitabı olarak, kültür sorunları üstüne çalışan her aydına; felsefe bilgisini genişletmek, düzene koymak isteyen her kimseye salık verebiliriz.

N. HIZIR
